

к 89

3498-р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

КУЗНЕЦОВА Марина Сергіївна

УДК 376 – 056. 36 : 91

**КОРЕКЦІЯ УЯВИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ
НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

8644

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
СИНЬОВ Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
директор Інституту корекційної педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
МИРОНОВА Світлана Петрівна,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
ЛЯШЕНКО Олександр Миколайович,
Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський інженерно-педагогічний університет»,
завідувач кафедри корекційної педагогіки та психології.

Захист відбудеться 26 грудня 2012 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601 м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету імені М.П. Драгоманова (01601 м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 23 листопада 2012 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

С.В.Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Корекція уяви розумово відсталих дітей як важливої складової всієї психічної діяльності та подальшої соціальної активності особистості є важливим завданням корекційної педагогіки. Робота з формування уяви починається з перших днів навчання дитини у допоміжній школі, але саме у старшому шкільному віці створюються оптимальні умови для подальшого розвитку та вдосконалення умінь учнів допоміжної школи створювати образи уяви, користуватися ними на практиці, що є важливою умовою для їхньої успішної соціалізації у суспільство.

Теоретичний аналіз та узагальнення наукових досліджень з проблеми розвитку уяви розумово відсталих учнів засвідчує значні можливості даного психічного процесу у розширенні пізнавальної сфери дітей, підвищенні рівня їхнього інтелектуального розвитку, поліпшення результатів навчальної та трудової діяльності (І.М. Бгажнокова, О.П. Гаврилушкіна, Л.В. Занков, А.І. Ліпкіна, М.М. Нудельман, Ж.І. Шиф). Через недостатню диференційованість сприйняття, пасивність мислення, інертність, зниження спрямованості на пошук суттєвого в об'єктах та явищах, утруднення абстрагування, узагальнення тощо, уява учнів з розумовою відсталістю не буде формуватися стихійно, як це може відбуватися у дітей з нормальним інтелектуальним розвитком. На необхідність спеціального розвитку уяви в розумово відсталих учнів та значущість корекційної роботи в цьому напрямку вказують також сучасні українські дослідники В.І. Бондар, І.В. Дмитрієва, М.П. Матвєєва, Г.М. Мерсіянова, С.П. Миронова, В.М. Синьов, О.П. Хохліна та ін.

Відомо, що матеріалом для створення образів уяви є накопичений досвід людини (Л.К. Балацька, Л.С. Виготський, О.Я. Дудецький, Б.Н. Зальцман, Є.І. Ігнат'єв, Ц.П. Короленко, А.В. Петровський та ін.). Уроки географії уможлиблюють збагачення життєвого досвіду розумово відсталих учнів: вони дізнаються про об'єкти та явища природи, вчать знаходити зв'язки та відношення між ними, знайомляться з країнами світу та їх народами, одержують практичні вміння бережного ставлення до природи, догляду за рослинами та тваринами, орієнтування на місцевості тощо (Т.М. Головіна, В.О. Липа, Л.К. Одинченко, Т.І. Пороцька, В.М. Синьов та ін.). Для того, щоб засвоїти цей матеріал, учням необхідно вміти уявити, спираючись на опис чи наочність, те, про що йдеться на уроці. Крім цього, різноманітність географічного матеріалу надає значні можливості для корекції уяви розумово відсталих учнів: діти складають характеристики географічних об'єктів та явищ, здійснюють умовні подорожі по карті, заповнюють таблиці, схеми, контурні карти, виконують вправи на вдосконалення вміння правильно уявляти та відтворювати сприйняту географічну інформацію, використовувати її у життєвому досвіді.

У галузі корекційної педагогіки здійснювалися наукові дослідження, присвячені питанням розвитку психічних процесів (уяви, мовлення, мислення, пам'яті) під час оволодіння дітьми географічним матеріалом в допоміжній школі (І.В. Кабелко, В.О. Липа, А.І. Ліпкіна, В.М. Синьов та ін.). Зокрема

І.В. Кабелком сформульовано деякі прийоми з розвитку уяви у системі роботи з вивчення природних зон у курсі географії допоміжної школи, В.О. Липою зазначено можливість корекції уяви у процесі використання символічної наочності в навчанні географії розумово відсталих учнів, А.І. Липкіною зосереджено увагу на необхідності створення образів уяви під час формування географічних понять учнів допоміжної школи, В.М. Синьовим визначено корекційну спрямованість формування географічних знань учнів допоміжної школи, у тому числі з питань розвитку в них уяви. Однак спеціальних методів та прийомів з корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів на уроках географії в корекційній педагогіці не розроблено.

Для вирішення зазначеної проблеми необхідно чітко визначити фактори, що сприяють корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів, та розробити спеціальні методи та прийоми розвитку уяви, які б можна було використовувати у практиці навчання географії в допоміжній школі.

Актуальність і недостатність наукового та методичного забезпечення питання корекції уяви на уроках географії в умовах допоміжної школи й обумовило вибір теми наукового дослідження **«Корекція уяви розумово відсталих учнів на уроках географії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри психокорекційної педагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету (НПУ) імені М.П. Драгоманова за напрямом «Зміст освіти, форми і засоби фахової підготовки вчителів». Напрямок реалізується шляхом вирішення проблеми «Удосконалення змісту підготовки студентів корекційно-реабілітаційної освіти».

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 3 від 09.12.2009) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 31.01.2012).

Мета дослідження – розробити педагогічні умови вивчення географічного матеріалу з метою корекції процесу уяви в розумово відсталих учнів 6-9-их класів, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність їх застосування.

Відповідно до мети було визначено такі завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку уяви учнів з нормою інтелекту та розумово відсталих.
2. Вивчити та узагальнити стан проведення роботи з корекції уяви розумово відсталих учнів 6-9-их класів у практиці допоміжних шкіл.
3. Виявити та порівняти рівень розвитку репродуктивної та творчої уяви учнів 6-9-их класів допоміжної та загальноосвітньої шкіл, з'ясувати специфічні особливості стану розвитку уяви в розумово відсталих дітей.

4. Розробити педагогічні умови корекції уяви учнів 6-9-их класів допоміжної школи на уроках географії та перевірити їх ефективність.

Об'єкт дослідження – процес вивчення географічного матеріалу в старших класах шкіл для дітей із розумовою відсталістю.

Предмет дослідження – педагогічні умови корекції уяви в розумово відсталих учнів у системі оволодіння географічними знаннями.

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектика як метод пізнання; суспільно-історична теорія розвитку психіки людини Л.С.Виготського, положення про принципову можливість розвитку розумово відсталих дітей, про провідну роль у цьому навчання і виховання з опорою на зону найближчого розвитку (В.І.Бондар, І.В.Дмитрієва, Г.М.Дульнев, І.Г.Єременко, О.М.Ляшенко, С.П.Миронова, В.М.Синьов, О.П.Хохліна); теоретичні положення про провідну роль діяльності і спілкування в розвитку особистості дитини (О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, Л.І.Фомічова М.К.Шеремет та ін.), теорія поетапного формування розумових дій (П.Я.Гальперін, Н.Ф.Талізін та ін.), навчальної діяльності (В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, С.Д.Максименко, В.В.Репкін та ін.), закономірностей засвоєння знань і умінь (Д.М.Богоявленський, Б.Ф.Ломов, Н.О.Менчинська, В.В.Чебишева та ін.).

У дослідженні також враховувалися дослідження дидактичних та методичних основ змісту та процесу навчання шкільної географії (О.Г.Захаров, Ю.В.Митрофанова, Л.М.Панчешникова, Г.О.Понурова, В.А.Щенев та ін.) та зі спеціальної методики географії (І.В.Кабелко, В.О.Липа, А.І.Липкіна, Т.І.Пороцька, В.М.Синьов та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема:

теоретичних: порівняльний аналіз вітчизняної та зарубіжної загальної і спеціальної психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження для визначення теоретичних засад і основних підходів для з'ясування сутності уяви, її видів і показників розвитку в старшому шкільному віці та для наукового узагальнення світового досвіду дефектологів з питань корекції уяви учнів з розумовою відсталістю на уроках географії;

емпіричних: аналіз документації допоміжних шкіл з метою з'ясування практики корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів на уроках географії; анкетування вчителів допоміжних шкіл на етапі констатувального дослідження з метою встановлення рівня їхньої обізнаності із сутністю понять «репродуктивна уява» та «творча уява», усвідомлення необхідності її формування в розумово відсталих учнів старшого шкільного віку та володіння арсеналом корекційно-розвивальних методик; психолого-педагогічний експеримент з констатувальною, формувальною та контрольною частинами, який включав педагогічне спостереження за учнями, інтерв'ю і тестування учнів для встановлення в них рівнів розвитку репродуктивної та творчої уяви, формувальний експеримент для практичної апробації методики корекції уяви розумово відсталих учнів 6-9-их класів на уроках географії;

методи математичної статистики: кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту результатів із метою визначення рівнів розвитку уяви розумово відсталих учнів старших класів; критерій Фішера, метод Мак-Німара.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше:*

- розроблено педагогічні умови корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів на уроках географії;
  - одержано відомості щодо особливостей репродуктивної та творчої уяви учнів 6-9-их класів допоміжної школи;
  - визначено вплив різних форм експериментальних завдань з географії на результати їх виконання розумово відсталими дітьми;
- уточнено* сутність понять «репродуктивна уява» та «творча уява» для дітей старшого шкільного віку в умовах розумової відсталості; *подальшого розвитку набули* основні підходи до використання уроків географії з метою корекції уяви учнів допоміжної школи; *удосконалено:*

- методики експериментального дослідження рівнів розвитку уяви розумово відсталих учнів;
- прийоми і засоби використання матеріалу з географії у процесі корекції уяви учнів допоміжної школи.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці педагогічних умов вивчення географічного матеріалу з метою корекції уяви розумово відсталих учнів, які можуть бути використані педагогами допоміжних шкіл, удосконалено систему засобів корекційно-розвивального впливу на психічний розвиток розумово відсталих дітей, яка може використовуватися практичними працівниками допоміжних шкіл.

Уможливлено використання матеріалів та результатів дослідження під час вдосконалення існуючих і розробки нових програм і посібників з навчання географії учнів старших класів допоміжної школи, використання матеріалів та результатів дослідження при укладанні навчально-дидактичних посібників для вищих навчальних закладів та для перепідготовки кадрів (курси «Корекційна педагогіка», «Корекційна психологія», «Методика географії у допоміжній школі»).

Наукові результати проведеного дослідження були реалізовані при навчанні географії розумово відсталих учнів 6-9-их класів допоміжної школи-інтернату № 2 м. Слов'янська (довідка про впровадження № 28 від 13.03.2012), Миколаївської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату для розумово відсталих дітей-сиріт та дітей, які лишилися без піклування батьків (довідка про впровадження № 224 від 14.13.2012), Краснолиманської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату для розумово відсталих дітей (довідка про впровадження № 68 від 15.13.2012).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Внесок наукових шкіл НПУ імені Драгоманова в розвиток світової та вітчизняної дефектології», присвяченої 175 річниці НПУ

імені М.П. Драгоманова та 70-річчю від Дня народження академіка В.М. Синьова (Київ, 2010), «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 2012); «Традиції і інновації в системі образования детей с ограниченными возможностями здоровья» (Москва, 2012); на IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції: «Состояние здоровья: медицинские и психолого-педагогические аспекты» (Слов'янськ, 2012), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа» (Сімферополь, 2011), на звітних наукових конференціях та кафедральних засіданнях Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 9 публікаціях, 6 із яких надруковано у фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (228 найменувань на 22 сторінках), 3 додатків на 34 сторінках; містить 26 таблиць і 13 рисунків. Повний обсяг дисертації становить 217 сторінок, із них основний текст – 161 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження; подано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, об'єкт, предмет дослідження, указано завдання, методологічні засади; розкрито наукову новизну, практичну значущість наукового дослідження, визначено комплекс методів дослідження; наведено дані про сферу апробації та впровадження результатів дослідження у практику.

У першому розділі – «**Педагогічна проблема корекції уяви у процесі навчання розумово відсталих дітей**» визначено науково-теоретичне підґрунтя дослідження, розкрито поняття «уява», її психологічні механізми, функції та види, зв'язок з іншими психічними процесами та їх роль у різних видах діяльності людини; охарактеризовано загальні особливості уяви учнів старшого шкільного віку; проаналізовано ступінь розробленості в загальній та спеціальній літературі проблеми корекції уяви учнів з розумовою відсталістю в процесі вивчення географічного матеріалу.

Проблему створення образів уяви в осіб із нормальним рівнем розвитку інтелекту широко представлено у психолого-педагогічній літературі. Установлено, що джерелом уяви завжди виступає об'єктивна дійсність. Спираючись на враження від довкілля, певні свої бажання і потреби, людина через перероблення життєвого досвіду в нові сполучення створює у своїй уяві ті чи ті образи. У шкільному віці це відбувається під впливом формувальних дій дорослого, на основі аналітико-синтетичної діяльності головного мозку з урахуванням закономірних зв'язків між об'єктами та явищами, і чим цей зв'язок міцніший, тим більш цінні витвори уяви (Л.К. Балацька, Л.С. Виготський, О.М. Дьяченко, Б.Н. Зальцман, Є.І. Ігнат'єв, Ц.П. Короленко, Л.С. Коршунова, Н.М. Палагіна, А.В. Петровський, І.В. Страхов та ін.).

Існує багато класифікацій психічного процесу уяви (Б.Н. Зальцман, Ф. Кейра, І.В. Страхов та ін.), однак найбільш поширеним практично є поділ уяви на творчу та репродуктивну (відтворюючу). Якщо уява включається в творчу діяльність, вона сама набуває творчого характеру, допомагаючи створювати образи нових оригінальних об'єктів. Така уява називається *творчою*. Уява, яка включається в процес засвоєння того, що вже створили й описали інші люди, і допомагає наочно уявити об'єкти, безпосередньо не сприйняті, називають *репродуктивною*. Хоча процес створення образів за допомогою творчої і репродуктивної уяви має свої особливості, у житті ці форми уяви взаємопов'язані й можуть переходити одна в одну (І.В. Страхов).

Уява грає надзвичайно важливу роль протягом всього життя та діяльності дитини; вона лежить в основі становлення та розвитку всієї пізнавальної діяльності, уможливує процес соціалізації особи, що особливо важливо для дітей старшого шкільного віку і проявляється у засвоєнні зразків поведінки, соціальних норм та цінностей, знань, навичок, що дозволяють успішно функціонувати у суспільстві (В.М. Банщикова, О.Я. Дудецький, Р.Г. Натадзе, В.А. Скоробагатова та ін.).

У корекційній педагогіці особливості уяви розумово відсталих дітей висвітлено у дослідженнях І.М. Бгажнюкової, М.М. Нудельмана, Н.М. Палагіної, В.М. Синьова, Ж.І. Шиф та ін. Було виявлено, що зважаючи на дефектність інтелектуальної та психічної сфер розумово відсталих дітей, їм властива недостатня диференційованість, фрагментарність, бідність образів предметів та явищ, неспроможність оперувати образом предмета – перевертати його, виділяти окремі частини та істотні властивості, абстрагуватися від неістотних, об'єднувати образи, змінювати їх, трудність актуалізації зв'язку між словом та образом.

Відомості про деякі особливості уяви розумово відсталих учнів, про роль уяви в різних видах діяльності є в роботах вчених Л.Б. Баяревої, В.І. Бондаря, І.І. Будницької, О.П. Гаврилушкіної, Т.М. Головіної, І.О. Грошенкова, І.Г. Єременка, В.О. Липи, А.І. Липкіної, М.П. Матвєєвої, Г.М. Мерсіянової, С.П. Миронової, Н.П. Павлової, Н.Д. Соколової, Л.І. Фомічової, О.П. Хохліної та ін., які вивчали проблеми ігрової, образотворчої, трудової діяльності розумово відсталих дітей дошкільного і шкільного віку. Вони відзначали в них нездатність використовувати різні предмети в інших функціях і застосовувати їх в іграх, відсутність в різних видах ігрової, продуктивної та навчальної діяльності ініціативи і творчості, пасивність, бідність образів уяви тощо.

Навчальна діяльність у допоміжній школі вимагає значного рівня сформованості уяви розумово відсталої дитини, і разом з тим, є міцним фундаментом для її розвитку. Одним із предметів, у вивченні якого уява посідає значне місце, є географія. Вивчення географії передбачає використання спеціальних прийомів роботи, спрямованих на корекцію уяви: складання характеристик географічних об'єктів та місцевостей, умовні «подорожі» картою, вправи на відтворення інформації та фрагментарно-вибіркової цілісної форм тощо.

Багатий матеріал з розвитку процесу уяви на уроках географії подано в загальній психолого-педагогічній літературі (О.Г. Захаров, Ю.В. Митрофанова,

Л.М. Папчешникова, Г.О. Понурова, В.А. Щенєв та ін.). У спеціальній літературі певні відомості з означеної проблеми висвітлено у дослідженнях І.В. Кабелко, В.О. Липи, А.І. Липкіної, Л.К. Одинченко, Т.І. Пороцької, В.М. Синьова та ін. Однак, відкритими залишаються питання, пов'язані з організацією спеціальних умов на уроках географії в допоміжній школі, які б ефективно сприяли корекції уяви розумово відсталих учнів, позитивно впливали на їхню пізнавальну сферу та підвищували успішність навчальної діяльності.

У другому розділі – «Дослідження особливостей уяви розумово відсталих учнів старших класів на географічному матеріалі» – проаналізовано стан проблеми корекції уяви у практиці допоміжних шкіл, встановлено рівні сформованості репродуктивної та творчої уяви розумово відсталих учнів та учнів з нормальним рівнем розвитку інтелекту 6-9-их класів, порівняно одержані результати, простежено динаміку розвитку уяви учнів допоміжних шкіл з 6-го по 9-ий клас, виявлено вплив різних форм експериментальних завдань на результат їх виконання.

Дослідження проводилося на базі 3 допоміжних шкіл Донецької області: Слов'янська, Миколаївки, Красного Лиману та ЗОШ № 17 Слов'янська. В ньому взяли участь 228 учнів 6-9-их класів, серед яких 49 дітей з діагнозом F 70, 98 дітей з діагнозом F 71 та 11 дітей з діагнозом F 72, а також 32 педагога.

Перш за все, було проведено аналіз шкільної документації, анкетування педагогів (32 особи) з метою з'ясування їхнього ставлення до необхідності корекції уяви розумово відсталих дітей старшого шкільного віку та виявлення тих засобів, які для цього використовувалися, вивчення практики роботи з корекції уяви розумово відсталих учнів у процесі навчання та під час дозвілля у допоміжній школі.

Отримані результати засвідчили, що педагоги допоміжних шкіл здебільшого нейтрально ставляться до необхідності корегування уяви розумово відсталих учнів старших класів. Причина полягає в тому, що більшість педагогів (65,6%) нечітко усвідомлюють роль репродуктивної та творчої уяви в успішному оволодінні учнями навчальним матеріалом, недостатньо ознайомлені з шляхами її корекції, не досліджують розвиток уяви під час навчальної діяльності дітей, не мають відповідного методичного забезпечення..

Якісний аналіз шкільної документації (календарних планів, конспектів уроків та позакласних занять з географії) показав, що у допоміжних школах спеціальні методи та прийоми з корекції уяви учнів не застосовуються. Виникає необхідність проведення просвітницької роботи, яка б суттєво поліпшила обізнаність педагогів з питань корекції уяви розумово відсталих учнів на уроках географії та відповідного методичного забезпечення допоміжних шкіл.

Для об'єктивного виявлення особливостей уяви розумово відсталих учнів старших класів було розроблено два етапи констатувального експерименту: I – дослідження репродуктивної уяви розумово відсталих учнів старших класів; II – дослідження творчої уяви розумово відсталих учнів старших класів. Як опорний під час складання методики експериментального дослідження, ми використовували метод виявлення особливостей розвитку процесу уяви в дітей

через аналіз їхніх малюнків та розповідей. Завдання з 6-го по 9-ий клас були аналогічні за змістом.

При визначенні рівнів репродуктивної та творчої уяви ми враховували такі критерії як повнота відтворення змісту (елементи, фрагменти, цілісна композиція, сюжет); адекватність відтворених образів; логічність зв'язків; володіння засобами творчої діяльності, здатність до перекомбінування образів; оригінальність, продуктивність та варіативність створених образів; емоційна насиченість образів. Відповідно до цих критеріїв, було визначено якісні рівні розвитку уяви досліджуваних: високий, достатній, середній і низький.

Результати I-го етапу констатувального експерименту показали, що в більшості випадків розумово відстали учні старших класів показали низький (36,7%) та середній (48,3%) рівні розвитку репродуктивної уяви, тоді як учні загальноосвітньої школи – достатній (33,8%) та високий (55,2%) рівні. Розподіл за рівнями репродуктивної уяви досліджуваних допоміжної та загальноосвітньої шкіл відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Рівні розвитку репродуктивної уяви
розумово відсталих учнів старших класів та учнів ЗОШ
(у %)**

Рівні	Склад досліджуваних				
	Розумово відстали учні				Учні ЗОШ
	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас	6 клас
Високий	0	0	0	0	55,2
Достатній	13,7	14,9	13,8	17,5	33,8
Середній	48,7	48,2	48,8	47,5	11
Низький	37,6	36,9	37,4	35	0

При виконанні завдань дослідження репродуктивної уяви, основна частина розумово відсталих учнів показала можливість правильно відображувати на малюнках та у відповідях лише деякі елементи змісту. При цьому образи репродуктивної уяви учнів відрізнялися шаблонністю, одноманітністю, схематичністю та емоційною бідністю.

Дослідження творчої уяви розумово відсталих учнів старших класів було спрямовано на виявлення в них уміння спиратися на наявний життєвий досвід при створенні образів уяви, здатності бачити ціле за окремими елементами, комбінувати та перекомбінувати образи цілих об'єктів та їх частин, створювати нові образи, виходячи з власних ідей та фантазій.

Як і на попередньому етапі констатувального дослідження (дослідження репродуктивної уяви) з'ясувалося, що більшість розумово відсталих учнів має низький (48,8%) та середній (46,8%) рівні розвитку творчої уяви.

Учні загальноосвітньої школи на цьому етапі експерименту показали здебільшого достатній (46,2%) та високий (31,4%) рівні розвитку творчої уяви.

Результати розподілу за рівнями творчої уяви досліджуваних допоміжної та загальноосвітньої шкіл відображено в таблиці 2.

**Рівні розвитку творчої уяви
розумово відсталих учнів старших класів та учнів ЗОШ
(у %)**

Рівні	Склад досліджуваних				
	Розумово відсталі учні				Учні ЗОШ
	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас	
Високий	0	0	0	0	31,4
Достатній	4,3	4,4	4,1	5	46,2
Середній	44,4	44,7	48,8	49,2	22,4
Низький	51,3	50,9	47,1	45,8	0

Аналіз робіт досліджуваних на даному етапі констатувального експерименту показав невміння розумово відсталих учнів користуватися життєвим досвідом під час виконання завдань, нездатність до комбінування та перекомбінування образів уяви, відсутність оригінальності в малюнках та відповідях дітей.

Результати дослідження репродуктивної та творчої уяви учнів старших класів допоміжної школи показали, що діти знаходяться переважно на низькому та середньому рівнях сформованості уяви. Про це свідчить некоректність образів, що виникали у досліджуваних під час сприймання географічного матеріалу, випадки помилкових визначень між географічними об'єктами та описаними ситуаціями, одноманітність та емоційна бідність малюнків та відповідей. Було визначено, що на низькому та середньому рівнях сформованості уяви опинилися здебільшого діти з більш глибоким інтелектуальним дефектом, тоді як на достатньому – діти з найбільш збереженими пізнавальними можливостями.

Було підтверджено, що в розумово відсталих учнів старших класів страждають як структурний, так і операційний компоненти уяви. Причиною цього є, передусім, недорозвиненість та дефектна основа психічної сфери досліджуваних, що утруднює образне бачення, створення й реалізацію задуму.

Низькі результати та відсутність динаміки підвищення рівнів розвитку уяви учнів з 6-го по 9-ий клас вказують на необхідність проведення спеціально організованої за роками навчання, систематичної та цілеспрямованої корекційної роботи на уроках географії. Необхідно створити та впровадити в процес навчання географії спеціальні педагогічні умови з метою корекції уяви, які б сприяли кращому оволодінню навчальним матеріалом розумово відсталими учнями та розвитку їхньої психічної сфери в цілому.

У третьому розділі – «Корекція уяви учнів старших класів допоміжної школи на матеріалі географії» – представлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови вивчення географії з метою корекції уяви розумово відсталих учнів 6-9-их класів, методику проведення формувального етапу дослідження, результати апробації педагогічних умов, впроваджених з метою корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів в навчальну діяльність з географії, методичні рекомендації для практиків щодо використання спеціальних методів

та прийомів з корекції уяви учнів старших класів на уроках та позакласних заняттях з географії у допоміжній школі.

Враховуючи отримані дані, вважаємо, що основною умовою корекції уяви має стати цілеспрямоване поетапне навчання географії, в основі якого постає положення про провідну роль навчання в розвитку дітей та теорія Л.С. Виготського про потенційні можливості дитини, «зону найближчого розвитку». Згідно з цією теорією, а також теорією П.Я. Гальперіна про поетапне формування розумових дій у експериментальному навчанні передбачалося надання допомоги у процесі оволодіння учнями необхідними операціями та поступовий перехід їхньої діяльності з зовнішнього плану у внутрішній.

У методиці формувального експерименту ми спиралися на принципи, розроблені психологами Л.С. Виготським, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном про єдність свідомості та діяльності, про розвиток психіки в діяльності.

Відповідно з головною метою дисертаційного дослідження, на формувальному етапі було розроблено педагогічні умови корекції уяви розумово відсталих учнів на уроках географії, які пройшли апробацію в 6-9-их класах допоміжної школи протягом одного навчального року, зокрема:

1 умова – визначення тем у навчальній програмі для допоміжної школи з курсу «Географія» для 6-9-их класів, які найбільше сприяють корекції уяви розумово відсталих учнів. Під час формувального навчання обиралися географічні теми для 6-9-их класів допоміжної школи, які надавали широкі можливості педагогам використовувати різні види робіт з планом, картою, картинами, схемами, описовими розповідями, з моделювання географічних об'єктів і таке ін., що мають найбільше значення у процесі корекції уяви розумово відсталих учнів;

2 умова – використання спеціальної системи вправ для розвитку репродуктивної та творчої уяви розумово відсталих учнів на уроках та під час позакласної діяльності з географії. Така система представляла собою комплекс завдань різної складності, націлених на розвиток репродуктивної та творчої уяви, розроблених відповідно з географічними темами, що систематично застосовувалися на різних етапах уроків географії у 6-9-их класах допоміжної школи, а також під час проведення гурткових занять, організації географічних ігор та вікторин;

3 умова – дотримання поетапності у розвитку уяви розумово відсталих учнів 6-9-их класів на уроках географії. Відповідно до змісту географічного матеріалу в допоміжній школі та віковим особливостям учнів було виділено послідовні чотири етапи з адаптованої методики розвитку уяви дітей в молодших класах допоміжної школи (за О.Боровиком): створення образу предмету; створення композицій; комбінування та перекомбінування образів; відтворення образів уяви через практичну діяльність;

4 умова – поєднання фронтальної та індивідуальної форм роботи. У зв'язку з неоднаковими інтелектуальними можливостями та різними рівнями розвитку уяви досліджуваних, у фронтальну роботу з корекції уяви, яка проводилася на уроках географії, було впроваджено індивідуальні форми

роботи. Учням, які відчували найбільші утруднення при оволодінні географічним матеріалом, пропонувалися посилені цікаві завдання, що активізували роботу уяви. Велика роль при цьому відводилася спільній діяльності педагога та дитини. Найбільш активним учням, які з легкістю засвоювали навчальний матеріал на уроках географії, пропонувалися завдання для самостійного виконання, розраховані на можливості уяви досліджуваних;

5 умова – *поєднання роботи з корекції уяви на уроках та під час позакласної діяльності з географії*. Для досягнення позитивного ефекту, ми здійснювали спеціальну роботу з корекції уяви досліджуваних як на уроках, так і під час позакласної діяльності з географії, зокрема на гурткових заняттях для учнів, які проявляли підвищений інтерес до географічного матеріалу, та індивідуальних заняттях для дітей з найбільш низькими пізнавальними можливостями;

6 умова – *формування мотивації розумово відсталих учнів до вивчення географії у допоміжній школі*. Така педагогічна умова реалізувалася у збагаченні змісту навчального матеріалу додатковою цікавою інформацією та наочною, проведенні спеціальних бесід, здійсненні самоконтролю та самооцінки учнями своєї діяльності, організації колективних форм роботи, заохоченні розумово відсталих дітей оцінкою.

З метою перевірки ефективності педагогічних умов, застосованих під час формувального етапу експерименту, було проведено контрольний зріз за результатами формувального етапу дослідження, кількісний і якісний аналіз отриманих даних.

Результати представлено в таблицях 3, 4.

Таблиця 3

**Рівні розвитку репродуктивної уяви
розумово відсталих учнів старших класів
(у %)**

Класи Етапи Рівні	6		7		8		9	
	Ф	К	Ф	К	Ф	К	Ф	К
Високий	-	-	-	-	-	-	-	-
Достатній	28,2	13,7	28,9	14,9	30,9	13,8	31,7	17,5
Середній	51,3	48,7	50,9	48,2	49,6	48,8	50	47,5
Низький	20,5	37,6	20,2	36,9	19,5	37,4	18,3	35

Ф – результати контрольного експерименту формувального етапу дослідження.

К – результати констатувального етапу дослідження.

Статистична перевірка припущення щодо того, що частина дітей із середнім та достатнім рівнем розвитку репродуктивної уяви після проведення корекційної роботи значно збільшилася, знайшла своє підтвердження: емпіричне значення критерію $Z=5,196$ відповідало статистично значущому рівню ($p \leq 0,00002$). Отже, у результаті проведеної корекційної роботи кількість

дітей, у яких визначався низький рівень розвитку репродуктивної уяви, після експериментального навчання значно зменшилася на користь подання показників середнього та достатнього рівнів. Діти набули вмінь установлювати конкретний образ наявної ситуації за інформацією, яка повідомляється. Було виявлено, що кількість дітей, у яких на початку експерименту простежувався низький рівень розвитку репродуктивної уяви, значно поступалася кількості дітей, які мали середній та достатній рівень розвитку уяви наприкінці експерименту ($Z=4,35$; $p \leq 0,00006$).

Таблиця 4

**Рівні розвитку творчої уяви
розумово відсталих учнів старших класів
(у %)**

Класи Етапи Рівні	6		7		8		9	
	Ф	К	Ф	К	Ф	К	Ф	К
Високий	-	-	-	-	-	-	-	-
Достатній	14,6	4,3	15,8	4,4	17	4,1	17,5	5
Середній	53,8	44,4	55,3	44,7	54,5	48,8	55	49,2
Низький	31,6	51,3	28,9	50,9	28,5	47,1	27,5	45,8

Кількість дітей, у яких визначався низький рівень розвитку творчої уяви, після експериментального навчання значно зменшилася в бік показників середнього та достатнього рівнів. Отримані результати засвідчили позитивний вплив формувального етапу дослідження на розвиток інтелектуальної сфери дітей, зокрема, творчої уяви. Також було виявлено, що кількість дітей, які показали середній та достатній рівень розвитку творчої уяви, після навчання значно збільшилася порівняно із представленістю в констатувальному експерименті до проведення формувальної роботи ($Z=2,57$; $p \leq 0,01$). Наприкінці навчання діти, що раніше відрізнялися низькою здатністю привносити в нові об'єкти деякі властивості предметів з інших областей, навчилися самостійно створювати образи та реалізовувати їх в оригінальних та цінних продуктах діяльності.

Таким чином, отримані результати дослідження показали позитивну динаміку в розвитку уяви учнів старших класів допоміжної школи.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичний аналіз проблеми дослідження, проведено експериментальне вивчення рівнів розвитку репродуктивної та творчої уяви розумово відсталих учнів 6-9-их класів, представлено педагогічні умови вивчення географічного матеріалу з метою корекції уяви учнів допоміжної школи. Проведене дослідження дає підстави для таких висновків.

1. Встановлено недостатню розробленість проблеми розвитку уяви розумово відсталих учнів старшого шкільного віку в корекційній педагогіці.

Аналіз та узагальнення досліджень вітчизняної та зарубіжної загальної та спеціальної педагогіки з проблеми формування уяви дозволило відзначити значні можливості навчальної діяльності з географії у корекції даного процесу, зокрема в учнів старших класів допоміжної школи.

2. Анкетування вчителів, аналіз документації допоміжної школи показав, що педагогічний персонал здебільшого нейтрально ставиться до необхідності корегування уяви розумово відсталих учнів старшого шкільного віку. Це пов'язано з недостатнім усвідомленням ролі репродуктивної та творчої уяви в успішному оволодінні учнями навчальним матеріалом, а також відсутністю спеціально розроблених методів та прийомів її корекції, і свідчить про необхідність проведення просвітницької роботи з вчителями допоміжних шкіл та створення спеціальних педагогічних умов корекції уяви розумово відсталих учнів в процесі навчальної діяльності.

3. Встановлено, що на формування уяви розумово відсталих учнів негативно впливають глибина інтелектуального дефекту, наявність обтяжувальних факторів у структурі дефекту, індивідуально-психологічні особливості. При дослідженні репродуктивної уяви більшість учнів 9-го класу допоміжної школи показали середній рівень (47,5%), то більшість учнів 6-го класу масової школи – високий (55,2%). При вивченні особливостей творчої уяви більшість учнів 9-го класу допоміжної школи також виявили середній рівень розвитку уяви (49,2%), учні 6-х класів масової школи – достатній рівень (46,2%). Високий рівень розвитку як репродуктивної, так і творчої уяви не виявив жоден з розумово відсталих учнів, тоді як серед учнів масової школи ніхто не показав низького рівня сформованості уяви. Було виявлено, що учні допоміжної школи з 6-го по 9-ий клас знаходяться фактично на одному рівні розвитку уяви (низький, середній), що підкреслило необхідність проведення спеціально організованої, диференційованої за класами роботи з корекції уяви. З'ясовано особливості роботи уяви розумово відсталих учнів при виконанні географічних завдань, зокрема дефектність структурного та операційного її компонентів, емоційна бідність, стереотипність, незмістовність і «прив'язаність» образів до поданих еталонів, неадекватні привнесення додаткових деталей. Отримані результати підтвердили необхідність розроблення і впровадження спеціальних педагогічних умов вивчення географії з метою корекції уяви у навчальну діяльність розумово відсталих учнів 6-9-их класів.

4. Було розроблено і впроваджено в навчальний процес допоміжної школи педагогічні умови вивчення географічного матеріалу з метою корекції уяви у 6-9-их класах, зокрема: визначення тем у навчальній програмі, які найбільше сприяють розвитку уяви розумово відсталих учнів; використання спеціальної системи вправ географічної тематики для розвитку репродуктивної та творчої уяви; дотримання поетапності у розвитку уяви дітей на уроках географії (створення образу предмету; створення композицій; комбінування та перекомбінування образів; відтворення образів уяви через практичну діяльність); поєднання фронтальної та індивідуальної форм роботи; поєднання роботи з корекції уяви на уроках та під час позакласної діяльності з географії;

формування мотивації розумово відсталих учнів до вивчення географії у допоміжній школі.

5. Здійснено практичну апробацію розроблених педагогічних умов вивчення географії з метою корекції уяви розумово відсталих учнів. Результати постекспериментального контрольного зрізу засвідчили позитивну динаміку в розвитку уяви досліджуваних: образи уяви учнів стали більш яскравими, змістовними та динамічними, підвищилася успішність виконання дітьми завдань з географії, пов'язаних з необхідністю уявлення образів предметів та явищ. Кількість розумово відсталих досліджуваних з середнім рівнем розвитку репродуктивної уяви збільшилася з 48,3% до 50,5%, а з достатнім рівнем – з 15% до 30%. Аналіз результатів формувального етапу експерименту з розвитку творчої уяви показав, що кількість досліджуваних з середнім рівнем розвитку творчої уяви збільшилася з 46,8% до 54,7%, а з достатнім рівнем – з 4,5% до 16,2%.

Представлена дисертаційна робота не претендує на закінчене дослідження корекції уяви розумово відсталих учнів старшого шкільного віку і передбачає подальше вивчення цього процесу на матеріалах інших уроків в старших класах допоміжної школи, з'ясування можливостей географічної пропедевтики для розвитку уяви учнів у молодших класах, а також можливості переносу учнями сформованих інтелектуальних умінь на інший зміст навчальної та трудової діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кузнецова М. С. До проблеми розвитку уяви розумово відсталих учнів на уроках географії / М. С. Кузнецова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і психологія / зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – № 15. – С. 371–375.
2. Кузнецова М. С. Особливості відтворюючої уяви розумово відсталих учнів старших класів / М. С. Кузнецова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і психологія. / зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – № 17. – С. 341–345.
3. Кузнецова М. С. Особливості уявлення змісту описового географічного тексту розумово відсталими учнями старших класів / М. С. Кузнецова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки, частина III. – Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – № 14. – С. 82–87.
4. Кузнецова М. С. Особливості творчої уяви учнів з інтелектуальною недостатністю / М. С. Кузнецова // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. ІХХ. – У двох частинах, частина 2. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медбори-2006, 2012. – 462 с. – С. 113 – 120.
5. Кузнецова М. С. Роль уяви у засвоєнні географічного матеріалу дітьми з порушенням інтелектуального розвитку / М. С. Кузнецова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і психологія. / зб.

наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 21. – С. 392–394.

6. Кузнецова М. С. Організація роботи з корекції уяви дітей із порушенням інтелектуального розвитку на уроках географії / М. С. Кузнецова // Дефектологія. Особлива дитина : навчання та виховання. – 2012. - № 2. – С. 39–43.

7. Кузнецова М. С. Особливості уяви розумово відсталих дітей в різних видах їх навчально-виховної діяльності / М. С. Кузнецова // «Инклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа» : Материалы Всеукраинской научно-практической конференции (с участием зарубежных ученых) / под ред. А. Н. Ляшенка – Симферополь, 2011. – С. 157–160.

8. Кузнецова М. С. Роль наочності при створюванні образів уяви в розумово відсталих учнів старших класів / М. С. Кузнецова // IV Международная научно-практическая интернет-конференция : «Состояние здоровья : медицинские и психолого-педагогические аспекты», 12-20 апреля 2012 г. (<http://www.intellect-invest.org.ua>).

9. Кузнецова М. С. Некоторые особенности развития воображения детей старшего возраста с нарушением интеллектуального развития / М. С. Кузнецова // Международная научно-практическая конференция «Традиции и инновации в системе образования детей с ограниченными возможностями здоровья» 10-14 мая 2012. – С. 342-346.

АНОТАЦІЇ

Кузнецова М.С. Корекція уяви розумово відсталих учнів на уроках географії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

У дисертації висвітлено результати дослідження проблеми корекції уяви розумово відсталих учнів 6-9-их класів на уроках географії.

Проаналізовано стан проблеми у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі, з'ясовано актуальність у корекційній педагогіці та спеціальній психології.

Представлено експериментально апробовані педагогічні умови вивчення географічного матеріалу з метою корекції уяви учнів старших класів допоміжної школи, які застосовувалися на уроках та під час позакласної діяльності з географії, зокрема визначення тем у навчальній програмі, які найбільше сприяють розвитку уяви розумово відсталих учнів, використання спеціальної системи вправ географічної тематики для розвитку репродуктивної та творчої уяви, дотримання поетапності у розвитку уяви дітей на уроках географії, поєднання фронтальної та індивідуальної форм роботи, поєднання роботи з корекції уяви на уроках та під час позакласної діяльності з географії,

формування мотивації розумово відсталих учнів до вивчення географії у допоміжній школі.

Аналіз проведеного дослідження підтвердив результативність розроблених педагогічних умов вивчення географії, продуктивність застосованих методів та прийомів корекції уяви розумово відсталих учнів 6-9-их класів

Ключові слова: географія, допоміжна школа, педагогічні умови, репродуктивна та творча уява, розумово відсталі діти старшого шкільного віку.

Кузнецова М.С. Коррекция воображения умственно отсталых детей на уроках географии.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2012.

В диссертации представлены результаты исследования проблемы коррекции воображения умственно отсталых учащихся 6-9-ых классов на уроках географии.

В работе проанализировано состояние разработки проблемы в отечественной и зарубежной психолого-педагогической и научно-методической литературе, определена ее актуальность в коррекционной педагогике. Уточнено определение, функции и виды воображения, значение данного процесса в жизнедеятельности человека. Выделены основные особенности воображения у детей старшего школьного возраста.

Изучено и обобщено состояние проведения работы по коррекции воображения учащихся 6-9-ых классов в практике вспомогательных школ. Определены критерии, показатели и уровни развития репродуктивного и творческого воображения умственно отсталых учащихся старшего школьного возраста. Исследованы особенности возникновения образов воображения, их продуктивность, полнота, содержательность, вариативность при выполнении заданий по географии, а также владение средствами творческой деятельности детей данной категории. Выявлена динамика в развитии умственно отсталых детей с 6-го по 9-ый классы, проведено сравнение результатов выполнения заданий по географии умственно отсталыми детьми с результатами, полученными при выполнении аналогичных заданий детьми с нормальным развитием интеллекта.

Представлены и экспериментально апробированы педагогические условия изучения географического материала с целью коррекции воображения умственно отсталых учащихся 6-9-ых классов, которые использовались на уроках и во время внеклассной работы по географии, в частности определение тем в учебной программе, которые наиболее способствуют развитию воображения умственно отсталых учащихся, использование специальной системы упражнений географической тематики для развития репродуктивного и творческого воображения, соблюдение поэтапности в развитии воображения детей на уроках географии (создание образа предмета, создание композиции, комбинирование и перекомбинирование образа, воплощение образов воображение в практическую деятельность), совмещение фронтальной и

индивидуальной форм работы, совмещение работы по коррекции воображения на уроках и во время внеклассной деятельности по географии, формирование мотивации умственно отсталых учащихся к изучению географии во вспомогательной школе.

Качественный и количественный анализ результатов исследования подтвердил эффективность и целесообразность использования в практике вспомогательных школ разработанных педагогических условий изучения географии с целью коррекции воображения умственно отсталых учащихся 6-9-ых классов.

Ключевые слова: география, вспомогательная школа, педагогические условия, репродуктивное и творческое воображение, умственно отсталые дети старшего школьного возраста.

Kuznetsova M.S. Correction of the Mentally Retarded Children' Imagination at the Lessons of Geography.- Manuscript.

Thesis for a Scientific Degree of a Candidate of Pedagogical Sciences. Specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogic – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2012.

The thesis covers the results of the investigation in the problem of correction of the 6-9th forms mentally retarded children' imagination during the lessons of geography.

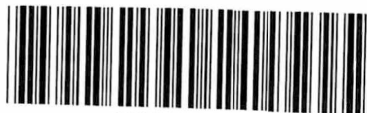
The state of the problem in the home and foreign psycho-pedagogical literature was analyzed and the actuality of the problem under investigation in the correctional pedagogic and special psychology was cleared up.

Experimentally checked up pedagogical conditions for studying the geography material with the aim of correcting the imagination of the senior auxiliary school pupils are represented. The above mentioned conditions were used during the lessons and in the out-of-class activities in geography, namely, the determination of the items in the curriculum which mostly contribute to the development of the mentally retarded children' imagination, the use of the special system of exercises in geography for the development of the reproductive and creative imagination, the adherence to the stage-by-stage strategy in the development of the children' imagination during the geography lessons, the unification of the frontal and individual forms of work, the unification of the work aimed at the correction of imagination during the lessons and in the out-of-class activities in geography, the formation of the motivation of the mentally backward pupils for the study of geography at the auxiliary school.

The analysis of the research fulfilled by the author confirmed the effectiveness of the elaborated pedagogical conditions for the study of geography and the productivity of the methods and techniques applied concerning the correction of the 6-9th forms mentally retarded children' imagination.

Key words: geography, auxiliary school, pedagogical conditions, reproductive and creative imagination, senior mentally retarded school children.

НБ НПУ

100160618

Підписано до друку 20.11.2012 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 767
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26